

УДК 321

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.59.27>

КОНЦЕПТ АГОНІСТИЧНОЇ ДЕМОКРАТІЇ: ТЕОРЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ УЧАСТІ ІНДИВІДІВ У ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ

Оксана Баштанник

*Національний технічний університет Дніпровська політехніка,
Інститут гуманітарних і соціальних наук,
кафедра історії та політичної теорії,
просп. Дмитра Яворницького, 19, 49005, м. Дніпро, Україна*

В результаті проведеного дослідження було встановлено, що ефективність взаємодії між суб'єктами політичного процесу, зокрема – управлінським інституціями, у сучасному світі визначається як важливий фактор впливу на прийняття управлінських рішень, врегулювання кризових ситуацій та підтримання політичної стабільності на макросистемному рівні. У світоглядно-теоретичній площині така взаємодія на сьогодні може досліджуватися і базуватися на комплексі різноманітних підходів, теорій, серед яких є підстави виділяти теорію агоністичної демократії. Автором обґрунтовується теза про те, що на сьогодні слід більше уваги спрямувати на прикладні аспекти здійснення політичної влади згідно положень теорії агоністичної демократії, при необхідності реалізуючи між-дисциплінарні дослідження у предметному полі політичної науки, державного управління, правознавства та ін. Метою аналізу є дослідження змістовної сутності концепту агоністичної демократії в контексті того, яким чином в її рамках формуються теоретико-філософські засади та конкретизуються прикладні аспекти участі особи у політичних процесах.

В результаті проведеного дослідження було встановлено, що окремі складові теорії агоністичної демократії можуть бути покладені в основу дослідження особливостей інституціоналізованої взаємодії в системі публічної влади щодо забезпечення можливостей участі у реалізації державної влади в умовах реформи децентралізації. Також, положення теорії агоністичної демократії можуть виступати як нормативно-філософське підґрунтя концептуалізації феномену муніципалізму, в рамках якого виокремлюються муніципальні права людини і громадянина в системі політичних прав. Реалізація вказаного типу прав у макромасштабі політичного процесу відкриває можливості подолання такого кризового явища як дефіцит демократії в наднаціональній системі управління, що може бути об'єктом подальших наукових досліджень у даному напрямі. Розглянута проблематика представляє особливу актуальність для України у зв'язку із закріпленням у Конституції незворотності її європейського та євроатлантичного курсу та положень щодо забезпечення реалізації курсу на набуття повноправного членства України в ЄС та НАТО вищими інституціями державної влади.

Ключові слова: агоністична демократія, агоністичний лібералізм, політична філософія, муніципальні права, муніципальна реформа

Постановка проблеми. Ефективність взаємодії між суб'єктами політичного процесу, зокрема управлінським інституціями у сучасному світі визначається як важливий фактор впливу на прийняття управлінських рішень, врегулювання кризових ситуацій та підтримання політичної стабільності на макросистемному рівні. У світоглядно-теоретичній площині така взаємодія на сьогодні може досліджуватися і базуватися на комплексі різноманітних підходів, теорій, серед яких є підстави виділяти теорію агоністичної демократії. Принцип агонізму (змагальності) з певної точки зору вказує на одну з найбільш

значущих ознак втілення демократії у прикладному вимірі, тому можливості і механізми його дотримання потребують поглибленого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському дослідницькому середовищі теорія агоністичної демократії, феномен агоністичності (зокрема, агоністичний лібералізм) вивчається переважно в ідейно-філософському контексті. В дослідженнях Є. Батракіної, М. Леськів, Д. Шевчука, М. Баймуратова та ін. знаходить своє відображення як критичний аналіз безпосередньо теорії агоністичної демократії (зі всіма суперечностями, що властиві науковому знанню), так і дослідження на її основі місця і ролі людини в політичних процесах в широкому сенсі розуміння сутності політики. Також, важливою є вивчення практичної спрямованості положень як теорії агоністичної демократії, так і агоністичного лібералізму, що розкривається через дослідження проблем розвитку громадянського суспільства, зокрема в Україні.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На нашу думку, слід більше уваги спрямувати на прикладні аспекти здійснення політичної влади згідно положень теорії агоністичної демократії, при необхідності реалізуючи міждисциплінарні дослідження у предметному полі політичної науки, державного управління, правознавства та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження змістовної сутності концепту агоністичної демократії в контексті того, яким чином в її рамках формулюються теоретико-філософські засади та конкретизуються прикладні аспекти участі особи у політичних процесах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розгляд досліджуваної проблематики вважаємо за необхідне почати із аналізу фундаментальних, філософських основ концептуалізації явища агонізму у політичній сфері буття суспільства. Агоністичний вимір політичних процесів може розглядатися як складова частина метаструктури політичної сфери функціонування суспільства, що обґрунтовується у працях Д. Шевчука (зокрема монографії «Смисл і межі політичного»). У своєму дослідженні філософських основ політичної теорії вчений зауважує наступне: «представити політичне можна у трьох його вимірах, що складає його своєрідну типологію. По-перше, політичне постає як антагоністичне. Згідно зі К. Шмітом, виражається воно через протиставлення друг-ворог. ... По-друге, політичне можна визначити як агоністичне. ... Політичний світ, наповнений агонізмом, перетворюється на спільний символічний простір, контекст, який дозволяє існувати різним поглядам на те, як цей простір організовувати. По-третє, політичне може бути окреслене як уявлене і символічне. Політичний світ у даному випадку розуміється як простір, що конститується на основі соціальної уяви та символічних обмінів» [1, с. 185-186]. Д. Шевчук виокремлює ключові теорії, що репрезентують дослідження агоністичного виміру політики (теорію агоністичної демократії Ш. Муффа і теорію агоністичного лібералізму Дж. Грея), спираючись на основні положення яких ми будемо розглядати особливості відповідного формату взаємодії у ситуації політичної участі.

Дж. Грей формулює визначення змісту поняття агоністичного лібералізму, яке, на нашу думку, скоріше ставить нові завдання перед вченими і політиками, ніж надає чіткі відповіді на загальні питання. «Агоністичний лібералізм – це застосування в політичній філософії моральної теорії ціннісного плюралізму – теорії, згідно з якою існує незмінна різноманітність кінцевих цінностей (благ, переваг, варіантів, причин для дії тощо), і коли ці цінності вступають у конфлікт або конкуренцію один з одним, немає всеосяжного стандарту чи принципу, немає загальної валюти чи міри, за допомогою яких такі конфлікти можна розглядати або вирішувати» [2, р. 116]. Можливо зауважити, що такий підхід спонукає до напрацювання політичних рішень у відповідності із особливостями конкретної

управлінської проблеми, а не відтворення схематичних норм політичної дії, що властиво авторитарним практикам реалізації влади.

Досліджуючи сутність феномену громадянського суспільства з позицій політичної філософії, Д. Шевчук зауважує, що положення теорії агоністичного лібералізму можуть бути покладені в основу стратегії трансформації громадянського суспільства в Україні як державі з пострадянським минулим. «Агоністичний лібералізм, утверджуючи розуміння політичного як агоністичного, прагне віднестися до актуальної ситуації зростання різних рухів, що ґрунтуються на різних традиціях та ідентичностях. Не нав'язування універсальністських моделей, але визнання суспільного плюралізму, що однак передбачає єдність спільноти – саме це можемо взяти з концепції агоністичного лібералізму за орієнтир у розбудові громадянського суспільства» [3, с. 18]. Такий підхід вченого є вкрай важливим для як дослідження наявних особливостей розвитку громадянського суспільства в Україні, так і напрацювання рекомендацій для інституцій державної влади та громадянського суспільства щодо можливостей їх ефективної взаємодії.

Ш. Муфф також звертається до аспектів плюральності, коли вибудовує концепцію агоністичної демократії і формулює поняття агоністичного плюралізму як моделі ефективної взаємодії учасників політичного процесу: «модель «агоністичного плюралізму», яку я відстоюю, стверджує, що головним завданням демократичної політики є не усунення пристрастей і не відведення їх у приватну сферу, щоб зробити можливим раціональний консенсус, а мобілізація цих пристрастей для сприяння демократичним проектам» [4, р. 755-756]. Це принципово важливі тези для розуміння необхідності інституціоналізації врегулювання політичних конфліктів та організації відповідної системи взаємодії суб'єктів політичного процесу на різних рівнях.

Як і будь-яка наукова теорія, теорія агоністичної демократії має певні дискусійні положення, що, втім, не знижують її евристичного потенціалу, але спонукають до подальшого дослідницького пошуку механізмів її адаптації до політичної реальності. Як відзначає в цьому контексті Є. Батракіна: «Муфф і сама намагається знайти раціональні обґрунтування для агоністичної демократії, намагаючись запобігти наслідкам деструктивного характеру антагонізму. ... Автор не дає чітких відповідей, як може антагонізм, що передбачає насильство, поступово переходити в агонізм, орієнтований на демократичні процедури. А ліберальні принципи свободи і рівності, що перетворюють легітимних ворогів в суперників, розкривають внутрішнє протиріччя агоністичної теорії» [5, с. 178]. У відповідь на такого типу критику можливо зауважити, що філософська теорія і не формується таким чином, щоб передбачати всі можливі особливості функціонування механізмів управління та їх розвитку, що є предметом дослідження інших суспільних наук. В рамках безпосередньо політичної філософії також можливо наблизитись до пояснення зазначеним вище суперечностям, як це робить, наприклад, О. Гайко: «В основі демократії є логіка виключення, тобто визначення того, які суспільні групи не можуть представляти народ. Але, разом з цим, демократія – це боротьба певних груп, які не можуть говорити від імені народу, за отримання слова, за те, щоб їхню мову визнавали мовою повноцінних громадян. Така характеристика демократії дає нам змогу зрозуміти, чому агоністична модель демократії таку значну увагу приділяє політичному» [6, с. 122]. В іншому випадку, відсутність реальної змагальності між суб'єктами політичного процесу із чіткою ідентичністю, орієнтованість на максимально консенсусні, майже нейтральні рішення, швидше зруйнує політичний процес, ніж конфлікти зі складним потенціалом врегулювання.

Важливим аспектом в рамках досліджуваної проблематики є також осмислення людиновимірної складової у формуванні сфери перебігу політичних процесів. Це

обґрунтовується значущістю гуманізаційної спрямованості в рамках реалізації управлінської діяльності, що може бути концептуалізована як простір публічної політики. Л. Яковлева визначає публічну сферу як таку, що «характеризується універсальністю та змагальністю громадян, які володіють громадянськими (республіканськими) чеснотами» [7, с. 97]. Також, вказана дослідниця відзначає, що «у праці Г. Арендт «Становище людини» ідеалом публічності виступає агоністична демократія» [7, с. 97]. У цій фундаментальній роботі Г. Арендт звертає увагу, що властиве її сучасникам розуміння принципу рівності, яке бере витоки у філософській думці Нового часу, не є тотожним до світоглядних основ і політичної практики реалізації принципу рівності у Стародавній Греції. «Належати до кількох «рівних» (homoioi) означало мати дозвіл жити серед рівних собі; але в цю громадську сферу, в поліс, нестримно проникав агоністичний дух, коли кожен постійно прагнув відрізнятись від інших, щоб за допомогою унікальних справ і досягнень довести, що він найкращий серед усіх» [8, с. 48]. Отже, агонізм можливо розглядати не лише як один із принципів структурування сфери політичних відносин, але і як ціннісний орієнтир для політичної соціалізації індивідів і визначення рівня їх суспільної зрілості. М. Леськів у своєму дисертаційному дослідженні зазначала, що саме на основі положень агоністичної теорії сучасної політичної науки можливо визначити, як через вирішення проблем ідентифікації, конфліктів та згуртованості політичне впливає на людину» [9, с. 85].

Прикладний вимір функціонування агоністичної демократії як теоретичної основи для формування моделі реалізації інституційної взаємодії в системі владних відносин національної держави досліджується українськими вченими переважно на основі аналізу місцевого рівня управлінського процесу. Наприклад, на положення теорії агоністичної демократії спирається Л. Зеленкевич, здійснюючи вивчення соціально-культурних аспектів та регіональних особливостей реалізації реформи децентралізації в Україні (станом на 2019 р.). Зокрема, дослідниця відзначає наступне: «Самоврядування в ОТГ, що є управлінським принципом, насправді має і політичний характер, так як є виразом демократії. ... Адепти агоністичної демократії (найвідомішою є Шанталь Муфф) пропонують іншу модель, яка передбачає відносини друг/ворог перетворити в відношення ми/вони. Це більш м'яка форма конфліктних відносин. Агоністична демократія – виходить з передумови, що конфлікт в співтоваристві неминучий, тому треба не намагатися уникнути або ігнорувати цей конфлікт, а враховувати його в процесі прийняття рішень» [10, с. 54-55]. Виокремлення подібної предметної складової дослідження спонукає нас до формування аналітичного завдання щодо вивчення відповідного рівня інституційної взаємодії в рамках реалізації локальних управлінських відносин.

Досліджуючи сутнісні складові концептуалізації муніципалізму як окремого феномену інституціоналізації владних відносин, І. Посторонко, серед іншого, зазначає, що «практична складова муніципалізму у сфері загальнодержавної та муніципальної демократії полягає ... в ознайомленні широких верств населення з новими досягненнями демократичної участі людини в управлінні державними та місцевими справами (партисипаторна / демократія участі, деліберативна / дорадча демократія, агрегативна / комплексна демократія, що одночасно вирішує колективні та індивідуальні інтереси, агоністична / демократія узгоджувальних процедур та інші види демократії, що можуть бути застосованими в рамках муніципалізму)» [11, с. 68]. З такої точки зору, особливого значення набуває застосування управлінськими структурами принципу респонсивності як здатності реагувати на суспільні запити, не втрачаючи при цьому потенціалу власної інституціональної спроможності.

Вивчаючи особливості розвитку муніципальної влади в загальній системі публічної влади в Україні, М. Баймуратов вважає за необхідне акцентувати також на формах демократії, які складають підґрунтя для цих процесів. Аналізуючи взаємовплив впровадження принципів агоністичної демократії та функціонування публічної муніципальної влади, вчений вказує на те, що це «дає конкретну можливість через повноваження ОМСВ та їх розширення і вдосконалення урізноманітнити життя у відповідності з демократичними цінностями, що збагачує жителів-членів територіальної громади та робить локальний соціум більш осучасненим та телеологічно спрямованим за допомогою появи більш широкого кола демократичних інститутів, дискурсів та форм життя, які сприяють ідентифікації з демократичними цінностями» [12, с. 14-15]. Таким чином, є підстави стверджувати, що конструювання управлінських відносин на вказаних засадах сприятиме стабілізації політичної системи (як на локальному рівні, так і на загальнонаціональному), оскільки для громадян передбачається і забезпечується доступ до механізмів впливу на процес прийняття рішень.

На теоретико-методологічний підхід М. Баймуратова до аналізу політико-філософських основ організації публічної муніципальної влади пізніше спирається Б. Кофман. «Необхідно також зазначити, що перелік індивідуальних муніципальних прав членів ТГ також не є вичерпним. Такі права зазвичай можуть бути розширеними та доповненими завдяки локальному статутному будівництву. Разом із тим, у перспективі, нами вбачається суттєве розширення колективних та індивідуальних муніципальних прав завдяки використанню нових механізмів, що містять в собі як вдосконалені існуючі форми локальної демократії, так і нові її форми» [13, с. 69]. Досліджуючи конституційно-правовий статус людини і громадянина, вчений окремо виділяє муніципальні права, розвиток яких є показником модернізації правової системи, одним із складових гуманізації механізмів реалізації державної влади, трансформації взаємодії держави і громадянського суспільства в цілому.

Грунтовний аналіз сутності дефіциту демократії в Європейському Союзі також потребує дослідження, яке, наприклад, здійснюється М. Баймуратовим у одній з його вже новітніх праць. Вчений обґрунтовує тезу про те, що «в основі подолання феноменології «дефіциту демократії» лежить об'єктивація та активізація системи комунікативної взаємодії жителів-членів територіальних громад держав-членів ЄС в контексті розвитку форм безпосередньої демократії, включаючи нові форми демократичної участі людини в обговоренні та прийнятті рішень в сферах місцевого, регіонального самоврядування, а також на загальнодержавному та наднаціональному рівнях» [14, с. 7]. Особливої актуальності зазначене набуває з огляду на інтеграційні прагнення України та реальні трансформації як інституційної структури управління, так і всієї політичної системи держави на шляху до членства у Європейському Союзі.

Зокрема, 06 вересня 2024 р. в м. Києві була проведена присвячена обговоренню даної проблематики ІХ Всеукраїнська науково-практична конференція на тему «Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості». У відкритому доступі, на даний момент, розміщено відеозапис та стенограму засідання конференції, тож будь-який громадянин може самостійно переконатися, наскільки широке коло проблематики було розглянуто учасниками заходу. Наприклад, нашу увагу привернув напрям залучення молоді до розвитку місцевого самоврядування та реалізації муніципальної реформи в контексті досягнення відповідності критеріям інтеграції до ЄС. У своєму виступі керівник Проекту USAID «ГОВЕРЛА» М. Гоголадзе особливо підкреслила, що «Проект USAID «ГОВЕРЛА» підтримує молодь у оволодінні знаннями проблем децентралізації та розвитку місцевого самоврядування. Для нас дуже

важливо залучити саме молодих людей до наших проєктів, аби спільно знаходити правильні рішення» [15]. На жаль, іноземними партнерами на сьогодні ускладнено фінансування та організаційна підтримка таких проєктів, втім ми сподіваємося, що така ситуація є тимчасовою і після відновлення нормального політичного курсу США буде відновлено і допомогу у сфері реформ.

Висновки і перспективи подальших розвідок. В результаті проведеного аналізу нами було встановлено, що теорія агоністичної демократії має не лише евристичну цінність як складова сучасної політичної філософії лібералізму, але може бути також основою для формування принципів реальної політичної конкуренції в рамках моделі дорадчої демократії. Попри, на перший погляд, усталеність бачення ефективності функціонування публічної сфери політики як простору взаємоузгодження інтересів держави та громадянського суспільства, на сьогоднішній день залишається актуальним вирішення проблеми формування індивідуальної суб'єктності учасників політичного процесу.

Окремі складові теорії агоністичної демократії українськими вченими покладені в основу дослідження особливостей інституціоналізованої взаємодії в системі публічної влади щодо забезпечення можливостей участі у реалізації державної влади в умовах реформи децентралізації. Також, положення теорії агоністичної демократії можуть виступати як нормативно-філософське підґрунтя концептуалізації феномену муніципалізму, в рамках якого виокремлюються муніципальні права людини і громадянина в системі політичних прав.

Реалізація вказаного типу прав у макромасштабі політичного процесу відкриває можливості подолання такого кризового явища як дефіцит демократії в наднаціональній системі управління, що може бути об'єктом подальших наукових досліджень у даному напрямі. Розглянута проблематика представляє особливу актуальність для України у зв'язку із закріпленням у Конституції незворотності її європейського та євроатлантичного курсу та положень щодо забезпечення реалізації курсу на набуття повноправного членства України в ЄС та НАТО вищими інституціями державної влади.

Список використаної літератури:

1. Шевчук Д. М. Філософські передумови політичної теорії. *Актуальні проблеми духовності: зб. наук. праць*. Вип. 13. 2012. С. 184–192.
2. Gray J. Agonistic Liberalism. *Social Philosophy and Policy*. 1995. № 12 (1). Р. 111–135.
3. Шевчук Д. М. Громадянське суспільство в горизонті філософського осмислення. *Розвиток громадянського суспільства в Україні: минуле, сучасність, перспективи* : колективна монографія / за заг. ред. О. М. Руденко, С. В. Штурхецького. Острог, 2014. С. 8–20.
4. Mouffe, C. Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism? *Social Research*, 1999. № 66(3). Р. 745–758.
5. Батракіна Є. Є. Концептуальні суперечності в теорії агоністичної демократії Ш. Муффа. *Гілея*. 2016. Вип. 113. С. 176–179.
6. Гайко О. С. Національний суверенітет в неовеберіанських теоріях держави : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01 / Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2018. 195 с.
7. Яковлева Л. І. Обґрунтування легітимності публічної влади у ліберальній, республіканській та дискурсивній традиціях. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2018. № 3 (39). С. 96–102.
8. Арендт Х. Становище людини. Львів: Вид-во «Літопис», 1999. 255 с.

9. Леськів М. Є. Принципи концептуалізації поняття «людина політична» в сучасній політичній науці : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01 / Львівський національний ун-т ім. І. Франка. Львів, 2018. 205 с.
10. Зеленкевич Л. П. Соціокультурні чинники та соціальні ризики децентралізації в сільських громадах (на прикладі Запорізької області) : дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2019. 244 с.
11. Посторонко І. Г. Феноменологія муніципалізму: до виокремлення структурних блокових елементів. *Вісник університету ім. А. Нобеля. Серія «ПРАВО»*. 2021. № 2 (3). С. 67-71. DOI: <https://doi.org/10.32342/2709-6408-2021-2-3-7>
12. Баймуратов М. О. Муніципальна влада в системі публічної влади в Україні в умовах муніципальної реформи. *Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості* : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 08 груд. 2017 р.). Київ, 2017. С. 12-16.
13. Кофман Б. Я. Муніципальні права людини (особистості) як фактор вдосконалення конституційно-правового статусу людини і громадянина. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 64-71.
14. Баймуратов М. О. Дефіцит демократії в Європейському Союзі: до поняття та розуміння феноменології. *Вісник університету ім. А. Нобеля. Серія «ПРАВО»*. 2022. № 1 (4). С. 6-22. DOI: <https://doi.org/10.32342/2709-6408-2022-1-4-1>
15. В Києві відбулася IX щорічна Всеукраїнська науково-практична конференція «Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості». URL: <https://www.socosvita.kiev.ua/node/3014>

THE CONCEPT OF AGONISTIC DEMOCRACY: THEORETICAL AND PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS AND APPLIED ASPECTS OF INDIVIDUAL PARTICIPATION IN POLITICAL PROCESSES

Oksana Bashtannyk

Dnipro University of Technology,

Institute of Human and Social Sciences, Department of History and Political Theory,

avenue Dmytra Yavornytskoho, 19, 49005, Dnipro, Ukraine

As a result of the research, it was found that the effectiveness of interaction between the subjects of the political process, in particular – administrative institutions, in the modern world is defined as an important factor influencing managerial decision-making, resolution of crisis situations, and maintenance of political stability at the macrosystem level. In the ideological and theoretical plane, such interaction can be studied and based today on a complex of various approaches and theories, among which there are reasons to single out the theory of agonistic democracy. The author substantiates the thesis that more attention should be paid today to the applied aspects of the exercise political power according to the provisions of the agonistic democracy theory, if necessary, implementing interdisciplinary research in the subject field of political science, public administration, law, etc. The purpose of the analysis is to study the substantive essence of the agonistic democracy concept in the context of how theoretical and philosophical principles are formulated within its framework and applied aspects of individual participation in political processes are specified.

As a result of the research, it was found that particular components of the theory of agonistic democracy can be used as a basis for studying the features of institutionalized interaction in the system of public power in order to ensure opportunities for participation in the realisation of state power in the context of decentralization reform. Also, the provisions of the agonistic democracy theory can perform as a normative and philosophical basis for conceptualizing the phenomenon of municipalism, within municipal

human and citizen rights are distinguished in the system of political rights. The implementation of this type of rights on the macroscale of the political process opens up possibilities for overcoming such a crisis phenomenon as the deficit of democracy in the supranational system of governance, which may be the object of further scientific research in this area. The issues considered are of particular relevance for Ukraine due to the Constitution's enshrining of the irreversibility of its European and Euro-Atlantic course and provisions on ensuring the implementation of the course towards Ukraine's full membership in the EU and NATO by the highest institutions of state power.

Key words: agonistic democracy, agonistic liberalism, political philosophy, municipal rights, municipal reform.